

PAMIĘCI TYCH, KTÓRZY ODESZLI

Profesor Paulina Lewin (1922–2015)

7 kwietnia 2015 r. zmarła Profesor dr hab. Paulina Lewin, rusycystka i ukrainistka, z którą los zetknął mnie kilkakrotnie. Po raz pierwszy w roku akad. 1963/64, kiedy słuchałam Jej wykładów z literatury staroruskiej, jakie prowadziła dla studentów I roku warszawskiej rusycystyki, po raz drugi w 1973 r., kiedy Rada Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego na wniosek mojego promotora – doc. dra hab. Ryszarda Łuźnego – wyznaczyła doc. dr hab. Paulinę Lewin na recenzenta mojej rozprawy doktorskiej. Okazała się opiniodawczynią życzliwą i bezstronną, a wiele Jej cennych uwag uwzględniłam przy redagowaniu pracy do druku. Po raz trzeci i ostatni widziałam ją w roku 1976 na konferencji w Łodzi, na którą udało mi się – nie bez trudu – Ją zaprosić. Wygłosiła wtedy referat *Początki teatru ukraińskiego. Problematyka i zamierzenia badawcze*¹. Jak się okazało, był to program na całe lata Jej pracy. Kiedy dowiedziała się, że konferencja jest związana z MAPRIAŁ-em, była bardzo rozczarowana, w pierwszym odruchu oznajmiła nawet, że do druku tekstu nie przyśle. Miała swoje zasady i powody dla takiej decyzji, o których wówczas nic nie wiedziałam.

Zawsze podziwiałam Jej doskonałą ruszczyznę. Dopiero znacznie później dowiedziałam się, że znajomość rosyjskiego „zawdzięcza” wieloletniemu pobytowi w ZSRR. Urodzona w Suwałkach, a więc na terenach, które we wrześniu 1939 r. zajęły wojska radzieckie, została przesiedlona na tereny ZSRR. Udało się Jej podjąć studia na Uniwersytecie Leningradzkim, który ze względu na blokadę został ewakuowany do Saratowa. Tam już po wojnie, w roku 1948 uzyskała magisterium, a rok później wysłano ją do Baszkirii, gdzie była wykładowcą języka i literatury rosyjskiej. Do Polski wróciła z falą repatriantów po śmierci Stalina (niestety Jej rodzina wojny nie przeżyła) i w r. 1958 podjęła pracę w Uniwersytecie Warszawskim, współpracując jednocześnie z Instytutem Badań Literackich PAN. Pod koniec lat siedemdziesiątych musiała opuścić Uniwersytet Warszawski i wtedy na krótki czas

¹ Opublikowany w: *Języki i literatury wschodniostowiańskie. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*. Łódź, 14–15 czerwca 1976 r., Łódź 1976, s. 115–121.

trafiła do Instytutu Rusycystyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, którym kierował wówczas prof. Ryszard Łużny.

Profesor Paulina Lewin była znawczynią barokowej literatury wschodniosłowiańskiej. Szczególnie cenne są Jej prace z historii i teorii dramatu ukraińskiego, białoruskiego i rosyjskiego, które badała w ścisłym powiązaniu z literaturą i teatrem polskim, wskazując wielokrotnie na inspirującą rolę Polski w rozwoju tej formy twórczości u Słowian wschodnich. Obszerne studium *Intermedia białoruskie, ukraińskie i rosyjskie: ważniejsze cechy i różnice*, artykuł *Intermedia wschodniosłowiańskie a intermedia polskie* oraz monografia (wariant rozprawy doktorskiej) *Intermedia wschodniosłowiańskie XVI–XVIII wieku* (Ossolineum 1967) to najdojrzalsze warsztatowo i odkrywcze merytorycznie publikacje Lewin z pierwszego okresu Jej twórczości.

W latach 1960–1970-tych Paulina Lewin rozpoczęła eksplorację archiwów moskiewskich i petersburskich (wówczas leningradzkich) w poszukiwaniu materiałów do pracy habilitacyjnej, którą zamierzała poświęcić problemom nauczania poetyki i retoryki w Rosji. Udało się jej dotrzeć do szeregu nieznanych dotąd poloniców, a informacje o tych niecodziennych znaleziskach publikowała na łamach „Przeglądu Humanistycznego” (*Polonica w Dziale Rękopisów Instytutu Literatury Światowej im. Gorkiego w Moskwie, Skrypty poetyki i retoryki z polskich uczelni w archiwach Moskwy i Leningradu*), „Slavii Orientalis” (*Dawne polonica literackie w archiwach Moskwy i Leningradu*) i innych czasopism. Niewątpliwą zasługą Profesor Lewin jest gruntowne przebadanie poetyk szkolnych, używanych w uczelniach rosyjskich w latach 1722–1744, i pokazanie zakresu oddziaływania polskiej tradycji na ich kształt i zawartość treściową. Monografia *Wykłady poetyki w uczelniach rosyjskich XVIII w. (1722–1744) a tradycje polskie* (Ossolineum 1967), to – obok rozprawy Ryszarda Łużnego *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska* (Kraków 1966) – najpoważniejsze osiągnięcie polskiej rusycystyki literaturoznawczej lat sześćdziesiątych. Dopełnienie i rozszerzenie myśli, zawartych w tej monografii, znajdziemy ponadto w niezwykle cennym studium *Teoria akuminu w estetycznej świadomości wschodniej Słowiańszczyzny XVII–XVIII wieku a traktat Sarbiewskiego* (1973) i w artykule *Барокко в литературно-эстетическом сознании преподавателей и слушателей русских духовных училищ XVIII*, opublikowanym w 1977 r. w Wiedniu.

Paulina Lewin miała doskonałe kontakty z moskiewskimi badaczkami polsko-rosyjskich związków literackich, Olgą Dierzawiną i Wierą Kuźminą, a także mediewistami, skupionymi wokół Dymitra Lichaczowa² i z nim samym. Wyniki swo-

² Przetłumaczyła na język polski monografię W. Lichaczowej i D. Lichaczowa *Artystyczna spuścizna dawnej Rusi a współczesność* (Warszawa 1977).

ich badań ogłaszała w moskiewskich wydawnictwach³, a Jej prace były cenione i wykorzystane przez badaczy teatru rosyjskiego, m.in. w trakcie pracy nad antologią *Ранняя русская драматургия XVII – первая половина XVIII в.* (Moskwa 1972–1976).

W latach 1976–1977 przebywała na stypendium w Holandii, skąd do Polski już nie wróciła⁴. Po pewnym czasie przenieśli się do USA, pracowała jako visiting professor na University of Illinois at Champaign-Urbana, a następnie jako wykładowca na Wydziale Języków i Literatur Słowiańskich Uniwersytetu Harvarda (1983–1985). Równocześnie rozpoczęła współpracę naukową z Harvardzkim Ukraińskim Instytutem Badawczym, poświęcając się odtąd wyłącznie ukrainistyce. Na łamach czasopisma „Harvard Ukrainian Studies” opublikowała szereg artykułów i studiów poświęconych teatrowi ukraińskiemu (na przykład: *The Ukrainian popular religious stage of the seventeenth and eighteenth centuries on the territory of the Polish Commonwealth*, „Harvard Ukrainian Studies” 1977, vol. 1, No. 3, s. 308–329; *The Ukrainian school theater in the seventeenth and eighteenth century: an expression of the Baroque*, „Harvard Ukrainian Studies” 1981, vol. 5, No 1 s. 54–65; *The staging of plays at the Kiev Mohyla Academy in the seventeenth and eighteenth centuries*, „Harvard Ukrainian Studies” 1981, vol. 5, No 3, s. 320–334).

Wysoko oceniany przez specjalistów jest Jej wkład w stworzenie wielotomowej serii wydawniczej „Harvard Library of Early Ukrainian Literature”, w której opublikowano faksymile najważniejszych dzieł literatury staroukraińskiej z Jej obszernymi wstępami i komentarzami.

Kanadyjski Instytut Studiów Ukraińskich (Canadian Institute of Ukrainian Studies) wydał w r. 2008 monografię Lewin *Ukrainian Drama and Theater in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, która jest jedyną tak znaczącą współczesną anglojęzyczną pracą o teatrze i dramaturgii ukraińskiej XVII–XVIII w., pracą, w której Autorka podsumowała swoje wieloletnie studia w tym zakresie, rozpoczęte, jak wspomnieliśmy, w latach 1960–1970-tych w Polsce. Monografię otwiera artykuł wybitnej włoskiej slawistki Giovanni Brogi (*About Paulina Lewin and her book*) o drodze życiowej i naukowych osiągnięciach Pauliny Lewin oraz bibliografia jej prac. Wykorzystując swoją głęboką znajomość źródeł rękopiśmiennych i drukowanych, rozległą wiedzę o kulturze literackiej i teatralnej Rzeczypospolitej, Ukrainy i Rosji, Paulina Lewin rekonstruuje w niej repertuar, sztukę sceniczną i at-

³ Por. np.: П. Левин, *Восточнославянские интермедии*, [w:] *Древнерусская литература и ее связи с новым временем*, Москва 1967, s. 194–205 i teje *Сценическая структура восточнославянских интермедий*, [w:] *Русская литература на рубеже двух эпох (XVII–начало XVIII в.)*, Москва 1971, s. 105–127.

⁴ Nie znam powodów pozostania Profesor Lewin za granicą, ale być może fakt, iż na stronie internetowej Instytutu Rusycystyki UW Jej nazwisko w ogóle się nie pojawia, choć rangą nie ustępuje. Ona przecież historykom literatury rosyjskiej z dumą tam wymienianym, jakąś tajemnicę kryje.

mosferę przedstawień ukraińskiego teatru szkolnego, teatru religijnego oraz sceny popularnej. Monografia doczekała się wielu recenzji i omówień pióra slawistów europejskich (Patrice M. Dabrowski z Uniwersytetu Wiedeńskiego, Christine Watson z Uniwersytetu w Uppsali), amerykańskich i kanadyjskich (Davida Fricka, Seta Baumrina, Petera A. Rollanda) i innych.

Publikacje Profesor Pauliny Lewin ze wszystkich okresów Jej aktywności twórczej są znane i szeroko cytowane w ośrodkach slawistycznych na całym świecie, badacze baroku i teatru wschodniosłowiańskiego czerpią z Jej prac całymimi garściami, a u nas nadbitki niektórych Jej anglojęzycznych artykułów znalazłam tylko w Bibliotece Instytutu Slawistyki PAN. Ze smutkiem stwierdzam, że egzemplarza ostatniej monografii P. Lewin nie znajdziemy nawet w Bibliotece Narodowej, która powinna przecież gromadzić wszystkie polonica.

Nie możemy zapominać, że choć, o ile mi wiadomo, do Polski z emigracji nie przyjeżdżała (czas wolny wolała spędzać w słonecznej Italii), czasem tylko przysyłała zaprzyjaźnionym osobom nadbitki swoich artykułów (w mojej bibliotece zachowały się trzy takie teksty z 1980 r.), to do końca swego życia pracowała, dokumentując wielkość kultury I Rzeczypospolitej, a także pokazując jej wielostronny wpływ na kulturę artystyczną i religijną naszych wschodnich sąsiadów. I za to powinniśmy być Jej wdzięczni.

Swoją bogatą bibliotekę podarowała Ukraińskiemu Katolickiemu Uniwersytetowi we Lwowie.

Eliza Małek
Uniwersytet Łódzki